

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО. ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 821.161.2 – 1.09+929 Костенко

Ганна ГОЛЕНІЩЕВА

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

В статті проаналізовано категорію простору в інтимній ліриці Ліни Костенко, окреслено основні характеристики художнього простору поези.

Ключові слова: простір, трансформація, динаміка.

Категорія простору є дуже важливою в окресленні авторської картини світу. Адже людина завжди намагається пізнати простір, у якому вона живе, проникнути у сутність філософського поняття простору, бо це дає їй змогу відчувати себе у комфортніше, глибше пізнавати себе і свої почуття. Саме тому, ми ставимо собі за мету якомога детальніше проаналізувати категорію простору у інтимній ліриці Ліни Костенко, бо простір у якому живе кохання розгортається від інтимно-душевного до космічного, охоплює масштаби Всесвіту, що в майбутньому дасть змогу якомога повніше окреслити індивідуально-авторську картину світу лірики Ліни Костенко.

Мета розвідки: проаналізувати категорію простору в інтимній ліриці Ліни Костенко, окреслити основні характеристики цієї категорії, визначити засоби, якими поетеса змальовує простір.

Дослідженням категорії простору займалися В. Топоров, Гайдегер, Ю. Лотман, М. Бахтін та ін.

В.Топоров зазначає, що кожен «письменник буде свій, справді індивідуальний простір і «розіграє» його у відповідних образах...»[7, с. 447]. Ліна Костенко також створює свій глибоко інтимний простір, який змінюється відповідно до настрою ліричної героїні. Як зазначає В.Маслова, «художній простір... живе усередині художнього твору за власними законами: він розгортається, викривляється, згортається цілком свідомо з метою отримання потрібних автору ефектів» [5, с. 55-56].

Хоча поняття простору має філософський зміст, коли його розглядати як об'єктивну форму існування матерії, першооснову, що бере свій початок у філософській концепції «ейдетичної» природи простору. Наприклад, Хайдеггер називав простір «одним з першофеноменів, ...за яким нема більш нічого, до чого його можна було б зводити. Від нього неможливо відхилитися до чогось іншого. Власне сутність простору має виявитись з нього самого» [8, с. 96]. З іншого боку, слово простір має й більш конкретне значення, коли його розглядають як «вільний, великий обшир; місце, де щось відбувається; земна площа» [6, с. 664]. Втім, такі визначення не завжди задовольняють потреби дослідження авторського простору, оскільки, «вони не враховують, що простір має не тільки горизонтальний площинний вимір, а й вертикальний» [9, с. 67], а також вимір психологічний. Саме тому на думку Ю.Лотмана, під категорією простору в авторській картині світу слід розуміти «особливий художній простір, що не зводиться до простого відтворення тих чи інших локальних характеристик реального ландшафту» [3, с. 251]. Художній простір, отже, являє собою «модель світу даного автора, що виражена мовою його просторових уявлень... Простір може бути точковим, лінійним, площинним, об'ємним тощо» [4, с. 414]. Відображення авторського простору пов'язане з безліччю факторів: з ідеєю твору, з завданням, яке ставить перед собою митець, з емоційним станом самого автора і його ліричного героя.

Кохання живе скрізь «пустелях сизих вечорів» і «в полях безмежних проти неба». Чому саме в «пустелях вечорів»? А тому, що будь-яке місце на землі здається порожнім і сірим, якщо коханої людини немає поруч. Дуже вдало підібрано епітет, який ніби додає вічного смутку у нескінченне чекання. Поля безмежні, як небеса. І у цьому небесному просторі, у якого немає кордонів живуть думки і сні ліричної героїні про те єдине кохання, заради якого вона «ладна жить»,

Аби в повторях не згубить

Одне,

своє,

неповториме. [2, с.12]

Лірична героїня ніби підіймається над простором, щоб поглянути в нього з висоти, щоб не загубити те найцінніше, заради чого б'ється наше серце.

Самій письменниці доводилося переживати розлуку з коханим чоловіком і тоді її кохання блукало портами, доля заносила його на «далекі фіорди», у різні країни. Кохання розсіювалося у просторах нашої планети, воно блукало по Землі. Художній простір у цій поезії багатогранний, він у географічних об'єктах (портах, фіордах) та думках ліричної героїні (Я завжди вгадую – де ти. / Ніколи не знаю – де... [2, с.14]) у «тисячі миль розлуки», але кохання вічно живе у серці, хоч і блукає «зачарованим колом печаток і штемпелів». Воно живе навіть на папері, і хоча простір його обмежений розміром клаптиків паперу, хоча він зводиться до маленьких графічних повідомлень,

На марках – то біла мєва,
То в сьйві древніх корон –
якась молода королева,
якийсь допотопний король. [2, с. 14]

Та сила почуття живе у безмежності чекання. Художній простір у поезії «Мій милий...» динамічний, він постійно змінюється, разом зі зміною місцеположення коханого, але в той же час він зосереджений на листівках, а також вдома, де чекає на повернення чоловіка лірична героїня, яка постійно живить цей простір своїми думками, почуттями і переживаннями. Цей простір сповнений тугою та сумом

І може, я стану вдовою...
А може я вже вдова! [2, с. 15].

А ось у поезії «Ти пам'ятаєш, ти прийшов із пристані» ми бачимо вже діаметрально протилежний простір. Бо коли у серці живе щастя, коли поруч той єдиний, кохання ніби пронизує все навкруги, воно загострює відчуття і наповнює простір пахощами троянд та вишень, пташиним співом та запахом дощу. Недаремно поетеса обирає саме весняні пейзажі, бо її почуття зливаються з природою, оживають і пульсують, вони, наповнені життям.

Такі сади були тоді розхристані.
І вся в гірляндах, як індійська жриця,
Весна ряхтіла в іскорках роси.
Плакучі верби не могли журиться,

Такі були у іволг голоси! [2, с. 58]

Порівняння весни зі жрицею лише підкреслює пишність та красу художнього простору поезії. І хоча географічно простір обмежений, але у паралелі «любов – весна» він виходить за рамки домівки ліричної героїні і проникає всюди, де квітне життя.

Намальовані фарбами весни і рядки поезії «Ранесенько, акації ще спали». Та у цій поезії все навкруги сповнене тишею, навіть закохані мовчать, ніби бояться сколихнути навколишню красу. Ліричні герої живуть у гармонії з природою, вона заповнює весь простір навкруги.

Ранесенько, акації ще спали,
росою ще не сплакались кущі,
ми йшли удвох, і вишні осипали
рожевій цвіт на трави і хвоці.

Стояла тиша. Плесо придніпрове
торкала чайка, вигнуте крило.

А сонце, сонце, сонце – пурпурове! –
такого ще ніколи не було. [2, с. 50]

Поетеса вміло заповнює простір ледь відчутними запахами вишневого цвіту, та молоді весняної трави, додає до нього яскраву пурпурову фарбу, бо, здається, що навіть сонце відчуває пристрасть, яка пронизує тишу. Вона дає нам топонім-орієнтир – «плесо придніпрове», який окреслює географічний простір поезії (закохані гуляють берегами Дніпра) та додає відтінків у простір художній (ми можемо уявити Дніпро на світанку, побачити, як на спокійному плесі віддзеркалюється навколишня краса).

Але гармонія з природою виявляється не лише у щасті, а й у смутку, у душевному плачу. У поезії «Як холодно! Акація цвіте...» художній простір холодний та непривітний, він мокрий від сліз і дощу, сповнений тиші, і лише лірична героїня чує в цій тиші сумну мелодію скрипки своєї душі.

Тишу пронизує сумний зойк «контральто електрички». І кохання переноситься у іншу небесну духовну площину, бо лише там, де живуть душі, закохані можуть побути наодинці.

Єдина мить – під небом на землі
Отак побути наодинці з вами! [2, с. 50]

Лірична героїня звертається до коханого лише на «Ви», цим підкреслюючи духовність і вищість почуття, яке навіть у стражданні «чисте і терпляче», яке живе в глибинах душі і у безмежжі космічного простору.

Кохання ліричної героїні, як і самої авторки, не просто «на все своє життя», воно – вічне. Бо, як написала О. Пахльовська: «пам'ятаю, як у тих лісах, де «сосни пахнуть ладаном / в кадильцях світань», між моїми батьками стояла аура нетутешнього світла...» [1, с. 9]. І хоча коханого немає у нашій площині, де «вечір пахне м'ятою», а місця, де ходили разом, пахнуть ладаном, але живе кохання, воно живе у метафізичному вимірі, живе навіть у сонячних променях і музиці беріз. І хоча це кохання з присмаком болю:

Люблю до оніміння,
до стогону до сліз. [2, с. 42]

Але воно все одно п'янить, як вперше, воно живе у кожному куточку душевного і фізичного простору.

Без коньяку і шампана,
і вже без вороття, -
я п'яна, п'яна, п'яна
на все своє життя! [2, с. 42]

І переходить у простір метафізичний, посилаючи крізь простір і час ліричній героїні магичні знаки жаданих і болючих спогадів.

Пам'ять – невичерпна скарбниця, у якій зберігається найцінніше. Лише почувши музику, лірична героїня пригадує осінні «двори у хуртовинні айстр», це нагадує їй про зустрічі з коханим у минулому.

Але чому я думаю про вас?

Я вас давно забути вже повинна.

Це так природно – відстані і час... [2, с. 32]

Між двома людьми пролягла велика відстань, їх почуття розділені часом, але все це не заважає любові жити у просторі, її присутність відчувається у всьому. Вона ніби живить повітря навкруги.

Кохання магичне і загадкове. Воно існує у реальному часі і просторі, його сила величезна, воно здатне перетворити буденний світ на казковий. «Зима стоїть персидська, як бузок», одразу уявляються м'які та пухнасті снігові кучугури, постають перед

очима «вежі крижані», простір наповнюється запахом сосен. Звичайна картина перетворюється на царство Берендея. Неможливо збагнути це сон чи реальність. Кохання перетворює світ ліричної героїні на казку, але сповнює душу «сонцем і печаллю». Бо розлука завжди навіває сум, бо тільки поряд з коханою людиною яскраво світить сонце.

Ти вчора поїхав, ти тільки поїхав учора,
А вже мені будень диктує дощі і дощі. [2, с. 56]

Дощ уособлює смуток, ніби все навкруги плаче від розлуки. І лише спогади зігрівають душу, допомагають скрасити час, проведений на самоті.

Отже, у своїх поезіях Ліна Костенко створює простір, який може бути великим і малим. Поетеса дає нам географічні орієнтири, а може вивести простір за межі планети, чи, навпаки замкнути у межах оселі чи кімнати. Художній простір, який створює авторка у своїх поезіях може бути реальним чи казковим. Він перебуває у тісному зв'язку з художнім часом, що надає йому певної динаміки. Художній простір тісно пов'язаний з емоційним та душевним станом ліричної героїні, він трансформується одночасно з трансформацією почуттів.

Інтимна лірика Ліни Костенко інтелектуальна, філософська, відчувається близькість почуттів до категорії вічності. Простір відкривається нам близьким до природи, у ньому присутній рух, постійне прагнення до чогось світлого і кращого. Узагальнене сприйняття простору – це гармонія, яка нероздільна з минулим, присутня у сьогоденні, направлена у майбутнє, ця гармонія у тісному спорідненні з природою, саме на це буде зосереджена увага у подальшому дослідженні категорії простору у Ліриці Ліни Костенко. Планується дослідити категорію простору у ліриці пейзажній, що допоможе ще глибше пізнати цю гармонію, а також дозволить виявити основні ознаки простору поетеси, співвідношення просторових площин у поезії, та окреслити основні засоби, які використовує поетеса для змалювання свого авторського простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Костенко, Л.В. / Ліна Костенко; упоряд. та передм. О. Пахльовської; післямова Д. Дроздовського; худож. С. Якутович. – К.: Либідь, 2011. – 336 с.: іл.
2. Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 416 с.
3. Лотман Ю.М. В школе поэтического слова: Пушкин. Лермонтов. Гоголь: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 352 с.
4. Лотман Ю.М. Избранные статьи. В 3-х т. – Таллинн: Александра, 1992. – Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. – 376 с.
5. Маслова В. Поэт и культура: Концептосфера Марины Цветаевой. – М.: «Флинта»: «Наука», 2004. – 256 с.
6. Тлумачний словник української мови/ За ред. В.С.Калашника. – Х.: Прапор, 2003. – 992 с.
7. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное – М.: Прогресс – Культура, 1995. – 624с.
8. Хайдеггер М. Искусство и пространство// Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Политиздат, 1991. – С. 95-99.
9. Юріна Ю. Мовний образ простору в поезіях Олени Теліги// Вісник Луг. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки. – 2002 – № 4. – С. 67-72.

А. ГОЛЕНИЩЕВА

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО В ИНТИМНОЙ ЛИРИКЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО

В статье проанализирована категория пространства в интимной лирике Лины Костенко, выведены основные характеристики художественного пространства поэтессы.

Ключевые слова: пространство, трансформация, динамика.

G. GOLENISHEVA

ARTISTIC SPACE IN AN INTIMATE LYRIC POETRY OF LINA KOSTENKO

In the article a space category is analysed in an intimately lyric poetry of Lina Kostenko. The basic lines of artistic space of poetess, hatch.

Key words: space, transformation, dynamics.

УДК 821.133.1

Ірина ЗОРНИЦЬКА

ТИПОЛОГІЯ ПАРАДОКСАЛЬНОГО: КЛАСИФІКАЦІЯ ПАРАДОКСІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Розглянуто проблему парадоксу у художній літературі і окреслено поняття «художнього парадоксу», наведено основні типологічні особливості художнього парадоксу на різних рівнях його функціонування у художньому тексті та історико-культурному контексті.

Ключові слова: художній парадокс, парадоксальність, фігура думки, антитезний парадокс, оксюморонний парадокс, перифразний парадокс, каламбурний парадокс, металептичний парадокс, комунікативний парадокс, стилістичний парадокс, герменевтичний парадокс, культурологічний парадокс.

Постановка проблеми. Сьогодні, здається, не існує наукової галузі, яка була б вільною від парадоксів. Наведемо лише декілька найвідоміших прикладів: інформаційний парадокс Хокінга у фізиці, парадокс Гіффена у економіці, парадокс Левінталя у хімії, парадокс kota Шредінгера у квантовій механіці, оптичні ілюзії (які використали у живописі Мауріц Корнеліус Ешер та Віктор Вазарелі) тощо. Парадокс як об'єкт дослідження також постає як явище багатоаспектне і комплексне. Він може розглядатись з точки зору філософії, логіки, математики, психології, культурології, естетики, філології тощо. Існує точка зору, згідно з якою феномен парадоксу притаманний будь-якій людській діяльності, оскільки мислення людини не досконале і парадокс таким чином вказує на недосконалість методів пізнання дійсності у тій чи іншій галузі (Ахутин А. В. Парадоксы культурологии). Це впливає із особливостей організації людської психіки, яка оперує бінарними категоріями «істинно – не істинно», «або те – або інше». Парадокс